

Les grands écrivains français. Montesquieu, par Albert Sorel.
Paris, Hachette et Cie. pp. 176.

Egy derék irodalmi vállalatnak, a nagy francia írók életrajzi gyűjteményének egyik kötete fekszik előttünk: Montesquieu életrajza, Sorel előadásában. Franciaország legjelesebb írói csoportosultak e vállalat köré, hogy híres elődeik, hazájuk büszkeségei s a világirodalom bámúlt alakjainak életét, korát, irodalmi pályáját és hatását finom dolgozatokban feltüntessék. Ott látjuk Jules Simon-t: Cousin életrajzával, Boissier-t: Mad. de Sévigné életrajzával, Caro-t, az elhunyt philosophot: George Sand életrajzával, Leon Say-t: Turgot életrajzával; munkában vannak: Taine, Cherbulier, Brunetière essay-i Saint-Beuve-ről, Rousseau-ról, Voltaire-ről stb. E vállalatnak méltó darabja Sorel műve Montesquieu-ről.

Montesquieu, e nagy alkotó szellem a francia felvilágosodás annyi nagy romboló szelleme mellett, magában is mindenkor méltó tárgya az elmélkedésnek, s igazolja a vele való foglalkozást. De most még két különös ok is alkalomszerűvé teszi a róla való megemlékezést: január 18-án múlt kétszáz éve, hogy a *Törvények szellemének* szerzője megpillantotta a világot, s csak a napokban mult százéves emlékünnepe a nagy francia forradalom kitörésének, melynek előkészítésében Montesquieu is részt vett. Montesquieu egyike volt a XVIII. század merész újtóinak, a nélkül, hogy az emberi társadalom állandóságának föltételeit szem elől tévesztette volna; forradalmat idézett elő az eszmék és erkölcsök terén, a nélkül, hogy a hitet megtámadta volna vagy a szenvedélyeket felzúditotta volna. Voltaire, Rousseau, Diderot nyomában több a rom, mint az alkotás, a türelem mellett gyűlöletet is prédikáltak, a testvériség igéi mellett a viszály magvait hintették; féktelen gondolatszabadságuk minden fennállóinak tagadásává fajult. Montesquieu a politikai szabadság hirdetője; e szabadság nem rabol el senkitől semmit, nem tesz egy érdeket a másik helyére, egy osztályt a másik helyére. Az emberi jogot, a bölcs előhaladást képviseli a XVIII. század annyi viharos eszméje között, s minthogy a régi biztos alapra épített, alkotásait a vihar nem sodorta el oly könnyen.

Első műve: *A persa levelek* 1721-ben jelent meg, s bámulatos fel-tűnést keltett. Nem volt könyv, mely a társadalom gyöngéit oly ki-méletlen kezekkel leplezte volna le, s mely a még rejtőző, de mind-inkább ébredező új szellemnek élénkebb kifejezést adott volna. A régi társadalmi intézmények fölbomlottak: azok elemzése csak a nagy

súlyedést mutatta minden téren. Első hajtása volt e műve a forradalmi szellemnek.

Majd a régi Róma felé fordult: kereste e hatalmas organismus életének és halálának titkát. Így jött létre «Elmétkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól» című műve 1734-ben. Itt különösen a politikai életet tanulmányozza. A politikának megvannak a maga törvényei: a tapasztalat azokat kifejti s a történelem meghatározza. A történelem csak annyiban tudomány, a mennyiben a tüneményeket összegyűjti, osztályozza, s azok kapcsolatának föltételeit meghatározza. Okok és okozatok láncolata képezi a történelem fonalát; az eszmék és emberek kölcsönös vonzása, az események egyetemes nehézkedése szabályozza a történelem menetét. Nem a sors uralkodik a világon, ezt legjobban mondhatják a rómaiak: ők állandó jólétnak örvendtek, míg egy bizonyos terv szerint kormányoztak s szakadatlan csapásoknak voltak kitéve, mikor egy másik szerint jártak el. Vannak általános okok, részint erkölesiek, részint physikaiak, a melyek minden birodalomban működnek, azt fölemelik, fentartják vagy elbuktatják: minden esetnek megvan a maga oka.

Első alkalmazása ez az újabb tudományos módszernek a történelemre: Montesquieu ezzel megalapítója a természettudományok módszerének a szellemi tudományokban. Eljárása egészen a természettudósé, mintha nem is egy századdal élt volna Darwin előtt, úgy ismeri a tünemények vizsgálati módját. S hogy a helyes inductiv módszert nemcsak hangoztatja, hanem alkalmazni is tudja, mutatja az, hogy ítéletét általánosságban a mai tudomány is elfogadja. A részletekben természetesen igen sokat másként ismertünk meg azóta: ő a forráskritikát nem művelte, az archeológiát nem ismerte, Livius előadását igaznak fogadja el. S a mi különös, ő, ki máskülönben szívesen időz és vizsgálódik az éghajlat körül, nem gondolt Róma éghajlatára, valamint a város alapítóinak jellemére. A vallás befolyását is mellőzi, valamint a gazdasági kérdéseket. Előadása igazi magaslatra a római hódítás leírásánál emelkedik; a rómaiak lángelméjének s Róma nagysága okának elemzése klasszikus mű. A vége felé nem helyez elég súlyt a keresztyénség közreműködésére; ellenben, a mint előrehalad, mind nagyobb tért nyernek a gazdasági kérdések s ezek fejtegetése egészen új szempontokat nyitott meg a történelem számára.

De életének nagy művét a *Törvények szelleme* képezte. A törvények szellemét nem annyira jogi, mint inkább történeti szempontból kereste;

nem a törvényhozás tulajdonképeni szellemét vizsgálta (ezt már előtte Domat megtette), hanem *a törvények létjogát s hatályosságának okát* kutatta. Belátta, hogy a törvények és erkölcsök végtelen különféleségének létrehozásában az embereket nemcsak szeszélyök vezette. Megtalálni ezen vezérlő eszmét: ez úgy a törvényhozó, mint az egész emberiség érdekében méltó fáradozás lesz. Meg akarja ismertetni minden országgal szokásainak és életelveinek okát, hogy így az emberek jobban szeressék hazájokat, tanulják meg, hogyan buknak el az államok s hogyan haladnak előre!

«Több tényező kormányozza — úgymond Montesquieu — az embert, az éghajlat, a vallás, a törvények, a kormányzás elvei, a múlt példái, az erkölcsök, a szokások: ezek alkotják az általános szellemet. Ezen elemek szoros összefüggésben állanak egymással, egy élő organismust képeznek. Ezen társadalmi test idegei a törvények, ezeknek hozzá kell illeniök a szervek természetéhez és funkciójához. Kell, hogy megfelelők legyenek az ország éghajlatának, a talajviszonyoknak, a nép életmódjának; vonatkozásban kell állaniok az alkotmány nyújtotta szabadsággal, a lakosok vallásával, hajlamaival, gazdagságukkal, létszámukkal, kereskedelmökkel, erkölceikkel, szokásaikkal. Végre meg kell egyezniök egymással, eredetökkel, a törvényhozóval, a dolgok rendjével. Mindezen szempontokból kell őket tekinteni: ezek együttesen alkotják *a törvények szellemét.*»

Ezen szempontból vizsgálja Montesquieu a különféle kormányformákat. Megkülönbözteti mindeniknél annak *természetét és elvét*. A kormány természete az, a minek lételetét köszöni; elve, a mely cselekvését vezérli. Természetét meghatározni annyi, mint az emberi erkölcsöket és szenvedélyeket elemezni. Természetökre nézve megkülönböztet köztársasági, monarchikus és kényuralmi kormányformákat; a köztársaság ismét vagy demokratikus, vagy aristokratikus. De itt Montesquieu összezavarja az államszervezetet, a mely lehet autokratikus, oligarchikus, aristokratikus vagy demokratikus, az államkormánynyal, a mely szükségképen egyeduralmi vagy köztársasági.

Azon törvények, melyek a kormány természetéből folynak, a politikai törvények; azok pedig, melyek a kormány elvéből következnek, a polgári és társadalmi törvények. Minden kormány aláhanyatlása az elvek megromlásával kezdődik.

Montesquieu általánosító szellem. A különféle országokban tett megfigyelések eredményét összegyűjti s számos analog intézményt egy

közös típusra vezet vissza. Szereti következtetéseit általánosságban kimondani: ez fog bekövetkezni mindenütt, a hol hasonló körülmények között úgy járnak el, mint itt vagy ott. Azt akarja, hogy a felmutatott típusban ki-ki fölismerje a különböző fajokat. Egészen az inductív módszert követi, csak hogy annak inkább csak az eredményét mutatja be; a végtelen sok adathalmaz, a nevek, tények íróasztalán maradtak, művébe az általános elv, a bebizonyított törvény jutott be. De épen ezért nem lehet abstractnak tekinteni: ő nem *à priori* okoskodik, általános tételeket a kellően megfigyelt tényekből von ki, nem pedig speculatio útján jut egyetemes eszmékhez.

A kormányokról szóló könyvben előbb a köztársaságot ismerteti, mintául Athén, Róma és Lacedémon szolgáltak neki. Lerajzolja ezen köztársaság életét; a nép akaratát szavazatával nyilvánítja, egyenlősége abban áll, hogy engedelmeskedik és parancsol polgártársainak, szabadsága pedig úgy határozható meg, hogy senki sincs, csak a törvénynek alávetve, de ez hatalmasabb, mint az ember. Nekünk ma más fogalmaink vannak a szabadságról. A mi szabadságunk mindenekelőtt polgári és egyéni, míg a régieké inkább állami. Legelső követelményünk a lelkiismeretszabadság, a régiek ezt nem ismerték, — ott az egyén minden joga szavazatában állott, minden egyébben az államnak volt alávetve. Ezen kormányformának elve az *erény*: «A köztársaság szeretete ... a törvény és a haza szeretete ... vagyis az egyenlőség szeretete». A törvényeknek tisztök ezen erényre tanítani s gyakorlatára vezetni a polgárokat. A demokratia elve megromlik, ha az egyenlőség szelleme elvesz vagy túlságba vitetik.

Az aristokratikus köztársaságokat (Velence, Lengyelország) ép oly helyesen ítélte meg: éleslátását az események pár évtized múlva igazolták. «Ha egy köztársaság kicsiny, külerő dönti meg; ha nagy, benső bűne ássa alá.»

A monarchikus kormányformát, a hol «egyetlen ember kormányoz a megállapított, szilárd törvények szerint», kiváló előszeretettel fejtegeti. Hisz' ez volt korában az általánosan uralkodó kormányforma, s itt folytonosan tekintettel lehetett hazájára. Az uralkodó hatalmát közvetítők által gyakorolja, ilyen a nemesség, papság és a hivatalnokok. Ez a hierarchia a monarchikus kormánynak szükséges töltétele, e nélkül vagy zsarnoksággá fajul, vagy demokrátiára vezet. Ezen kormányformának elve a *becsület*, a mi az uralkodónak és saját kiváltságainak

szeretetében áll. Törvényei a becsület és az előjogok fentartására irányulnak. Szelleme a mérséklet.

A *politikai szabadságot* külön könyvben tárgyalja. Az nincs egyik kormányformához se kötve. A politikai szabadság azon jog, melynél fogva mindazt tehetjük, a mit a törvények megengednek, a mit szabad akarnunk, — a mi meglehetősen tág meghatározás, a törvény lehet a zsarnokság eszköze is. Hogy a hatalommal a kormány vissza ne élhessen, szükség van a hatalom megosztására: a törvényhozó hatalom különválasztandó a végrehajtó hatalomtól s mindkettőtől függetlenné kell tenni a bírói hatalmat. E rendszert senki sem fejtette ki ily világosan és tisztán; Montesquieu átvitte azt az elméletből a gyakorlatba s népszerűvé tette. Angliában látta ezeket alkalmazva s Angliát írja le, midőn azon nemzetről beszél, melynél a politikai szabadság képezi az alkotmány közvetlen tárgyát. Elemzi ezen alkotmányt, összegyűjti s általánosítja elemeit, s kimutatja, hogyan alkalmazhatók azok más államokra. Elméletének ezen általános jelleme azt roppant erővel ruhazza föl. Azután Anglia politikai erkölceit rajzolja, azt a közszellemet ismerteti, a mely valódi szerzője, magyarázója s őre az alkotmánynak.

A kormányformákról s a törvényekről adott rajzot a bűnök, büntetések, adók s államjövendelmek leírása egészíti ki. A büntető törvényekről írott tanulmányáért mindig hálás lesz iránta az emberiség. Ő hangoztatta először a büntetések szelidítését, a megjavítást; jelentékeny részt vett a kínzás eltörlésében; erős érvekkel szállt sikra a vagyonekzobzás ellen; hirdeti a gondolat- s írói szabadságot. Követeli a nantesi edictumot, nem akar ugyan teljes vallásszabadságot, de a meglevő felekezetek tűrését kívánja. Nem mondhatjuk túlmerésznek, de korában az is sok volt, hogy e kérdéseket nyilvánosan merte tárgyalni. Ép oly bátorság kellett szabadon szólni az egyház, mint a libertinusok előtt.

Művének leginkább megtámadott része az, hol a törvények és az éghajlat közt levő vonatkozást tárgyalja; de inkább azt lehet neki felróni, hogy vizsgálódásaiból kifejejtette a természet más oly fontos elemeit, mint: a talaj, az ország, a népfaj. Az éghajlat tárgyalása is még nagyon kezdetleges. Montesquieu még nem jött tudatára annak, hogy az emberi társadalom e különféle föltételei csak első, homályos, nehezen megközelíthető okok, — de oly további okoknak lesznek forrásai, a melyek, egyesült hatásukban, a társadalmi jelenségek reális

és élő elemeit alkotják, t. i. az egyének és nemzetek erkölceit, szenvedélyeit, előítéletet, ösztöneit, egyszóval nemzeti jellemét.

A polgári törvényeknél igyekszik kimutatni, hogy micsoda vonatkozásban állanak azok a dolgok ama rendjével, a melyen alapúlnak. Kifejti nézeteit a törvények szerkesztéséről; követeli a rabszolgák felszabadítását; hangoztatja a nemzetek jogainak kölcsönös tiszteletben tartását s a humanitást. Sokkal részletesebben kiterjeszkedett a nemzetgazdasági kérdésekre, bár itt se ment a tévedésektől, de megvan itt is az az érdeme, hogy először próbálkozott e kérdésekkel s már Smith Ádám előtt kísérletet tett az államgazdaság problémáinak tudományos alakba való öltöztetésére. A kereskedelem történetével is terjedelmesen foglalkozik; de a kereskedést inkább kisebb országok ügyletének tartja, a feudális becsület — a monarchikus államok elve — s a kereskedelem nem igen férnek össze egymással. Látja a veszélyeket, melyek az üzéri szellem túlhajtása következtében a közerkölcsöket fenyegetik. Szép eszméket ejt a társadalom feladatairól tagjai iránt, de ő nem akar a mai socialismus előfutára lenni, — ezen feladatok a monarchia természetéből folynak, mely atyailag gondoskodik alattvalóiról. Úgy hogy Montesquieu műve végeredményében a feudális intézmények történetének, vagy a monarchia történelmi létjoga előadásának tekinthető.

A Törvények szellemének óriási hatására nincs terünk kiterjeszkedni, egész Európa megérezte s visszahangozta azt s nyoma a legtöbb újkori alkotmányban föltalálható. Montesquieu művei most se avúltak el, mert a történelem s a természet megfigyelésén alapúlnak. Általános szempontjai igazak s ezekkel szemben kisebb tévedései csak olybá vehetők, mint egy nagy számműveletben a törtek. Tanainál sokkal becsesebb hagyománya *módszere*, a melynek alapján gondolatait ki lehetett fejteni s alkalmazni oly körülményekre, a melyeket ő előre nem láthatott. Eszméi az emberiség művelődésében jelentékeny lépést képviselnek.

Rácz Lajos.

G. von Antal: Die Hollaendische Philosophie in neunzehnten Jahrhundert. Eine Studie Utrecht. 1888. 8° 112 lap. A címzett rövid munka világos áttekintést nyújt a németalföldi philosophiai törekvésekről, melyek a német idealismus s az angol empirismus közt közép helyet foglalnak el, a nélkül, hogy valami eredetiséget lehetne mind e mai napig felfedezni bennök. Igazában három olyan neve van a holland philosophiának, melyről a történet megemlékezik: Spinoza,